

Розділ 5

ВИДИ МОВИ У ЖИТТІ НЕЧУЮЧОЇ ДИТИНИ

5.1. СЛОВЕСНА МОВА

Словесна мова має усну, писемну, дактильну форми мовлення (схема 4).

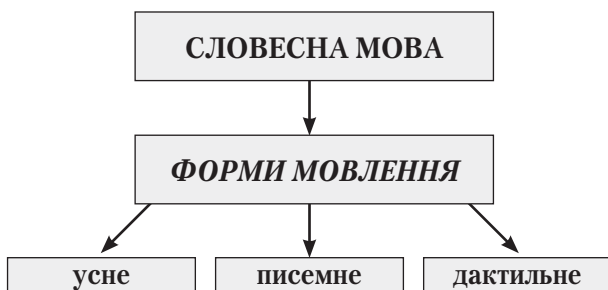

Схема 4

Усне мовлення. Нечуючу дитину можна навчити усному мовленню в умовах спеціально організованого педагогічного процесу та активного залучення до цього процесу обов'язково і батьків. Якщо ми говоримо «можна», то це, на жаль, не означає «завжди». Є діти, які не піддаються навчанню усному мовленню. Варто пам'ятати, що процес навчання говорінню має бути усвідомлений самою дитиною, тобто вона сама має розуміти зміст того, яку інформацію їй подають і відповідно на неї реагувати.

Слід знати про те, що більшість глухих мають характерний «глухий» голос, у них спотворена вимова, нечіткі звуки. Якщо чуюча людина зробить деяке зусилля, то зможе зрозуміти глухого співбесідника. Отже, чим більші залишки слуху у дитини, тим більше її голос буде наближений до природного на слухове сприй-

мання власне чуючими людьми. Чим менші залишки слуху, тим голос буде різнитися від природного, що привертатиме увагу чуючих людей. Такий голос часто характеризують ще як «металевий», «штучний» тощо.

Усне мовлення здебільшого передбачає два наявних компоненти: людину, яка говорить, і людину, яка сприймає інформацію. Чуючі люди усне мовлення сприймають на слух, люди з порушеннями слуху — частково на слух та зчитуючи з губ людини, яка говорить. Останній процес називають читанням з губ.

Читання з губ — це швидше мистецтво, ніж навичка. Деякі глухі можуть практично безпомилково читати з губ, навіть якщо дивляться не на обличчя людини, яка говорить, а на її профіль. Але глухим важко зчитувати мовлення людини, яка говорить, бо артикуляція у кожної людини своя і далеко не у всіх вона чітка. Окрім того, губи не повинні нічим прикриватися і гарно освітлюватися. По-друге, для розуміння зверненого мовлення важливе знання предмету розмови і здогадка. Швидкість сприймання мовлення з губ знаходиться в межах 300 — 400 одиниць на хвилину, що приблизно удвічі менше швидкості читання текстів дикторами радіо.

І все ж читання з губ розв'язує проблеми при усному спілкуванні, бо підтримує процес розмови. Тому важливо знати, що привчати дитину до читання з губ треба якомога раніше, з пелюшок. Як це відбувається?

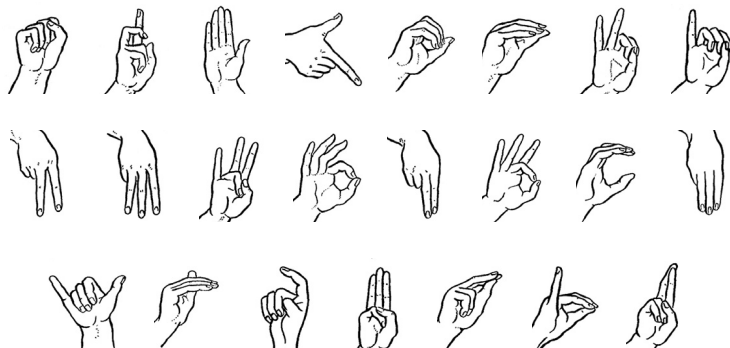
Кожна нечуюча дитина пізнає світ здебільшого візуально, тобто очима. Вона спостерігає за переміщенням предметів, осіб, розрізняє кольори, спостерігає настрій своїх рідних. Таким чином вона бачить і артикуляцію батьків, які звертаються до неї. Звернення дитина має сприймати усвідомлено, отже, при глухоті це може бути ЖМ, при непоганих залишках слуху — посилений голос. І перше, і друге супроводжуються чіткою артикуляцією. Наприклад, говорячи слова «гуляти», «спати», «їсти», «купатися», «молоко», «лялька» або показуючи їх жестові еквіваленти ГУЛЯТИ, СПАТИ, ЇСТИ, КУПАТИСЯ, МОЛОКО, ЛЯЛЬКА треба виразно їх артикулювати. При цьому завжди прагнути, щоб очі

дитини були спрямовані на губи того, хто говорить. В процесі такого систематичного «говоріння» можна привчити дитину до постійної фіксації уваги на артикуляції співбесідника і, пізніше, вже розрізняти проартикульовані слова.

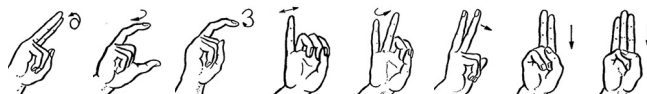
Українське дактильне мовлення нараховує 33 дактильних знаки, тобто стільки, скільки літер в українській абетці. Кожна дактилема відповідно позначає графему і відтворюється згідно з мовленнєвою нормою.

Позначення дактилем передається трьома способами: конфігурацією пальців, рухом пальців, рухом кисті руки.

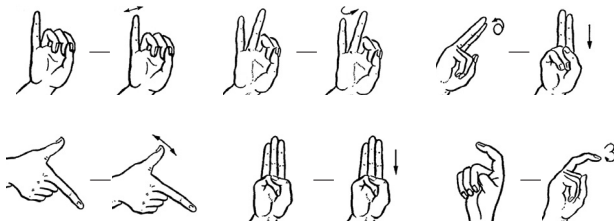
23 дактилями зображаються лише конфігурацією пальців:

9 дактилем — поєднанням конфігурації та руху кисті руки:

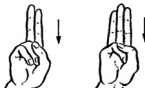

Необхідність руху при позначенні дактилем зумовлена, найперше, подібністю конфігурації наступних дактилем:

Слід звернути увагу на різнотипні рухи кисті руки:

— рух кисті в зап'ясті

— рух кисті вниз

— опис контуру писаної літери

Таблиця 6. Побудова та позначення українських дактилем

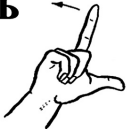
Літера, конфігурація	Опис конфігурації
А 	Долоня звернена до співбесідника, пальці зібрані в кулак, великий палець притиснутий зліва до вказівного пальця
Б 	Долоня звернена до співбесідника, вказівний палець рівно піднятий вгору, до нього притискається напівзігнутий середній палець. Безіменний і мізинець зігнуті в кулак, їх притискає великий палець
В 	Долоня звернена до співбесідника, всі пальці підняті вгору, рівні та з'єднані між собою
Г 	Долоня тильною стороною звернена до співбесідника і рука зігнута в зап'ясті, вказівний і великий пальці випрямлені й утворюють прямий кут. Інші пальці затиснуті в кулак

Літера, конфігурація	Опис конфігурації
Г 	<p>Позиція однакова як при зображенні попередньої дактилеми «Г», лише великий палець кілька разів згинається у фаланзі</p>
Д 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний і середній пальці рівні, з'єднані між собою, підняті вгору описують контур писаної літери, інші пальці зігнуті в долоні і притиснуті великим пальцем</p>
Е 	<p>Долоня звернена до співбесідника, всі пальці зігнуті і поставлені на фаланзі великого пальця</p>
Є 	<p>Долоня звернена до співбесідника, великий і вказівний пальці напівзігнуті в одній площині, інші пальці зібрані в кулачок, кисть робить плавний рух до себе</p>
Ж 	<p>Долоня звернена до співбесідника, чотири пальці трішки зігнуті і кінчиками пальців утворюють з прямим, рівним великим пальцем «жменьку»</p>
З 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний палець трішки зігнутий і описує контур писаної літери, інші пальці зігнуті в кулак</p>
И 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний і середній пальці напівзігнуті, їх нігтьові фаланги закриває великий палець, мізинець і безіменний пальці рівно підняті вгору і між собою не з'єднуються</p>

Літера, конфігурація	Опис конфігурації
і 	<p>Долоня звернена до співбесідника, безіменний, середній і вказівний пальці напівзігнуті, їх нігтьові фаланги закриває великий палець; мізинець рівно піднятий вгору</p>
ї 	<p>Позиція така ж, як при зображенні попередньої дактилеми, лише додаємо рух кисті вправо</p>
й 	<p>Позиція така ж, як при зображенні дактилеми «и», лише додаємо рух кисті у зап'ясті</p>
к 	<p>Долоня звернена до співбесідника ребром, вказівний і середній пальці рівно підняті вгору, між собою не з'єднуються і роблять рух вперед, мізинець і безіменний пальці напівзігнуті, їх нігтьові фаланги закриває великий палець</p>
л 	<p>Кисть руки зігнута в зап'ясті, долоня повернена до співбесідника тильною стороною, вказівний і середній пальці рівні, опущені вниз, роз'єднані між собою, інші пальці затиснуті в кулак</p>
м 	<p>Кисть руки зігнута в зап'ясті, долоня повернена до співбесідника тильною стороною; вказівний, середній і безіменний пальці рівно опущені у трьох різних площинах, інші пальці затиснуті в кулак</p>
н 	<p>Долоня звернена до співбесідника, мізинець, середній і вказівний пальці підняті вгору, а безіменний напівзігнутий, його нігтьову фалангу закриває великий палець</p>

Літера, конфігурація	Опис конфігурації
О 	Долоня звернена до співбесідника, вказівний палець напівзігнутий, його нігтьову фалангу закриває великий палець, утворюючи круглий отвір, інші пальці трохи зігнуті, підняті вгору і не з'єднуються
П 	Кисть руки зігнута в зап'ясті, долоня повернена до співбесідника тильною стороною; вказівний і середній пальці рівні, з'єднані між собою й опущені вниз, інші пальці затиснуті в кулак
Р 	Долоня звернена до співбесідника, нігтьову фалангу напівзігнутого середнього пальця закриває великий палець, інші пальці випрямлені вгору і не з'єднуються
С 	Долоня звернена ребром до співбесідника, всі пальці напівзігнуті таким чином, що утворюють контур літери С
Т 	Долоня звернена до співбесідника тильною стороною, вказівний, середній і безіменний пальці рівні і з'єднані між собою, спрямовані вниз в одній площині, інші пальці затиснуті в кулак
У 	Долоня звернена до співбесідника, великий палець і мізинець випрямлені, всі інші — притиснуті до долоні
Ф 	Долоня звернена до співбесідника, вказівний, середній, безіменний і мізинець випрямлені та з'єднані між собою, великий палець випрямлений вгору і притиснутий фалангою до ребра вказівного пальця

Літера, конфігурація	Опис конфігурації
Х 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний палець спрямований вгору, напівзігнутий, великий палець затиснутий в кулачку</p>
Ц 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний і середній пальці рівно з'єднані і направлені вгору, інші — зібрані в кулачок; рух кисті вниз</p>
Ч 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний і середній пальці випрямлені вперед і підтримуються випрямленим великим пальцем, інші — притиснуті до долоні</p>
Ш 	<p>Долоня звернена до співбесідника; вказівний, середній та безіменний пальці випрямлені вгору, з'єднані між собою; великий палець закриває нігтьову фалангу мізинця</p>
Щ 	<p>Позиція така, як при зображенні дактилеми «Ш», рух кисті вниз</p>
Ю 	<p>Долоня звернена до співбесідника, мізинець піднятий рівно вгору; вказівний, середній і безіменний пальці випрямлені вперед і накладаються на великий палець</p>
Я 	<p>Долоня звернена до співбесідника, вказівний і середній пальці спрямовані вгору і перехрещуються, інші пальці зібрані в кулак</p>

Літера, конфігурація	Опис конфігурації
Ь 	Долоня звернена до співбесідника, вказівний і великий палець випрямлені й утворюють прямий кут, інші — притиснуті до долоні, рух кисті вправо

ПРАВИЛА ДАКТИЛЮВАННЯ

Дактилювання відбувається відповідно норм написання за орфографічними правилами. Українська дактилологія, як знакова система, утворена на основі літер національної абетки, кожна з 33 дактилем є твірною від графеми і її опис передається комбінацією пальців руки (більшою чи меншою мірою). Дактилювання відбувається точно так, як написання, і передбачає знання і дотримання орфографічних та пунктуаційних правил (всі розділові знаки, такі як крапка, три крапки, кома, крапка з комою, дві крапки, знак запитання, знак оклику, тире, дужки, лапки показуються конфігурацією — «випрямлений вказівний палець, всі інші пальці затиснуті в кулак, долоня звернена до співбесідника», що імітує відповідний графічний знак пунктуації).

Таблиця 7. Орфографічні правила

1. Велика літера	<p>Кисть руки під час показу дактилемі, що позначає велику літеру, піднімається трішки вгору, наприклад:</p> <p>А також може використовуватися на долоні лівої руки</p> <p>знак широкої амплітуди (правою рукою) для великої літери, а для маленької літери — знак вузької амплітуди (правою рукою)</p>
------------------	---

<p>2. Аббревіатура</p>	<p>Кожна дактилема чітко виділяється рукою, яка підноситься вгору або вперед, наприклад:</p>
<p>3. Перенос у словах, дефіс</p>	<p>Випрямлений вказівний палець імітує горизонтальну риску з рухом вправо.</p>
<p>4. Апостроф</p>	<p>Вказівний палець імітує графічну позначку у дактильному слові і кисть здійснює напівобертовий рух справа вліво.</p>
<p>5. Подовження, подвоєння приголосних літер</p>	<p>1. Подовжена (подвоєна) дактилема показується чітко, навіть скандовано, два рази. Наприклад,</p> <p>(використовується під час навчальних занять).</p> <p>2. Подовжена (подвоєна) дактилема показується один раз із відведенням руки трішки вправо. Наприклад,</p> <p>(використовується під час перекладу).</p>

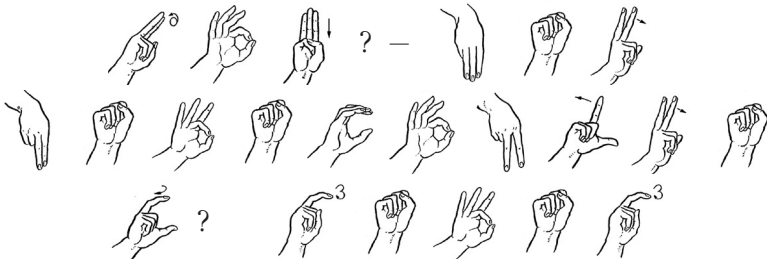
6. Лапки	Вказівний і середній пальці (двох рук одночасно) приблизно на одному рівні здійснюють згинання і розгинання пальців у фалангах, імітуючи відповідні графічні значки
7. Дужки (), []	Двома вказівними пальцями обох рук одночасно здійснюємо на одному рівні описові рухи, імітуючи відповідні позначення дужок

Дактилювання супроводжується усним промовлянням з чіткою артикуляцією кожного звуку. Оральні образи звуків сприймаються нечуючими співбесідниками зорово-артикуляційно, тому рука особи, яка дактилює, не повинна закривати нижню частину обличчя. Тоді усне мовлення стає видимим, як і дактильне. Саме одночасна передача повідомлення дактильно й орально підвищує ступінь сприймання, полегшує спілкування, сприяє розвитку і дактильного, і усного мовлення, збільшуючи можливості для комунікації.

Дактильне мовлення виконує функцію усного мовлення та відображає його основні особливості.

По-перше, дактилювання звернене до співбесідника і передбачає його безпосередню присутність при комунікації (тоді як писемний текст може адресуватися особі, яка відсутня у момент звернення).

По-друге, дактильне мовлення між двома або більше мовцями передбачає конкретну обстановку і, на відміну від писемного мовлення, може бути ситуативним і коротким, зрозумілим лише учасникам діалогу чи бесіди. Наприклад,

По-третє, дактильне мовлення сприймається лише в момент передачі повідомлення, внаслідок чого виключається можливість

повторного або багаторазового сприймання.

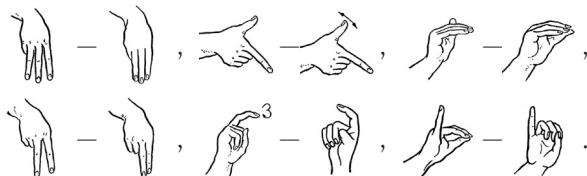
По-четверте, під час навчання вимови особлива увага має звертатися на наголос. Кисть руки, що позначає наголошену дактилему, трішки опускається або виноситься вперед:

Коли дактилює носій жестової мови, наголошена дактилема у часі є довшою, ніж інші дактилеми.

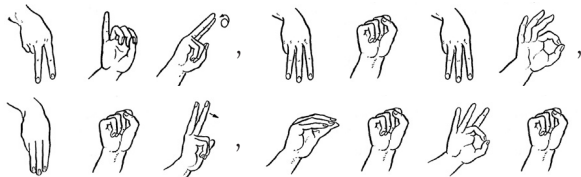
Додаткові правила:

— *позначення дактилем має бути точно відтвореним*. Якщо нечітке написання літер або спотворена вимова спричиняють труднощі розуміння повідомлення на письмі або на слух, то неточний показ дактилем призводить до спотворення інформації. Наприклад, змішування близьких за побудовою дактильних знаків:

Через нечіткість показу (неуважність, пришвидшений темп дактилювання) ускладнюється розуміння переданої інформації.

В такому випадку дактильні слова:

сприймаються як:

Це правило має неабияке значення, оскільки неправильність показу дактилем як і безграмотне написання чи поганий почерк, значною мірою ускладнює зорове сприймання, розуміння, і, як наслідок, спілкування дактильним мовленням.

— *дактилювання ведеться плавно, кожна дактилема практично переливається в іншу.* Як усне і письмове мовлення, де звуки і літери зливаються в єдиний мовленнєвий потік, кожна дактилема плавно переходить з однієї в наступну. Таке твердження має поєднуватися з попереднім — як і при швидкому написанні, коли кожна літера зберігає своє зображення і пишеться у слові з'єднано з іншою, так і дактилями плавно рухаються, відтворюючись одна за одною. Плавно з'єднане дактилювання забезпечує розвиток високого темпу мовлення і синхронності артикуляції, зменшує втомлюваність руки і зору, сприяє кращому розумінню повідомлення;

— *використання пауз і зупинок.* Плавне дактилювання не заперечує членування повідомлення на частини. Розподіл між частинами позначається паузою. Пауза між словами, сегментами і фразами, як самостійними змістовими одиницями мовлення, має розподільну функцію. Пауза між сегментами надзвичайно важлива для засвоєння логічного зв'язку слів, а застосування її між фразами сприяє точнішому розумінню повідомлення. Оскільки слово є найменшою із самостійних, значущою одиницею мови, паузи між словами при дактильному мовленні допускаються мінімальні, відповідно до артикуляційних. В кінці кожного речення робимо зупинку, яка обумовлена наступними чинниками. Перший чинник — фізіологічний, що потребує відповідного ритму мовленнєвого дихання при промовлянні повідомлення і періодичного відпочинку м'язів кисті руки. Другий чинник звертає увагу на правильність членування мовленнєвого потоку, від чого залежить рівень розуміння повідомлення.

Технічні правила:

✓ дактилювання відбувається рукою, яка є домінантною для людини. Зазвичай це права рука. В осіб, у яких сформовані досконалі навички дактилювання, спостерігається використання і другої руки, коли домінантна зайнята;

✓ рука дактилюючої особи зігнута у ліктьовому суглобі і піднята вгору, тримається без напруження; лікоть має бути притуленим до тулуба;

✓ кисть руки знаходиться на рівні ключиці — збоку від обличчя, в жодному разі не прикриває його, звернена долонею до співбесідника, до себе — тильною стороною кисті. Під час дактилювання рука залишається сталою або рухається поступово вправо.

Описані групи правил стосовно дактилювання, на нашу думку, сприятимуть алгоритмізації рухової та мовленнєвої діяльності сурдопедагогів, перекладачів, нечуючих дітей та їхніх батьків.

Дактильне мовлення сприяє формуванню власне української мови, тому до її застосування приступати треба, за визначенням вітчизняних спеціалістів, з дворічного віку. Доведено, що спеціально навчати дитину показу дактилем не треба, варто самим знати її та володіти нею вільно. Називаючи предмети чи дії, треба просто продактилювати, наприклад: *Мама ПРИЙШЛА. ГАРНА ляля. ЧЕРВОНИЙ м'яч* тощо (дактилюються слова, виділені курсивом).

Писемне мовлення. Писемне мовлення розвивати краще, коли дитина оволодіє дактильним мовленням. Хоча слова в письмовій формі Ваша дитина повинна бачити набагато раніше. Дуже корисною є методика підготовки дитини до процесу знайомства зі словами у письмовій формі, яка заключається в тому, що предмети, які знаходяться в полі зору дитини, чи з якими вона бавиться, мають бути підписані друкованими літерами. Наприклад: *шафа, стіл, стілець, двері, вікно, холодильник, ліжко, диван, дзеркало, піраміда, м'яч, лялька, кінь* тощо.

При правильному активному та динамічно організованому навчанні всіх форм словесного мовлення: усного, дактильного та писемного, і, звичайно, користуючись ЖМ, нечуюча дитина буде розуміти особливості використання словесної мови у різних її формах.

5.2. РОЗВИТОК ЖЕСТОВОЇ МОВИ У ГЛУХОЇ ДИТИНИ

Мовлення нечуючих є специфічною формою комунікації засобами візуальної мови, у процесі якої використовуються жестові одиниці. Будівельним матеріалом у вербальній мові є слово, а у жестовій мові — жест. Жест — це мінімальна змістова одиниця мови і відповідає морфемі у вербальній мові. Основний зміст жесту письмово відображається великими літерами як то: БАТЬКО, МАТИ, ДІМ, ДЕРЕВО, ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЇСТИ, ПИТИ й т.п.

Жестова мова виникає у глухої дитини як своєрідна компенсація вербальної мови (яка на даний момент відсутня), як засіб, який дозволяє глухому здійснювати елементарне спілкування з оточуючими його людьми.

Дитина з глибоким порушенням слуху оволодіває словесною мовою лише в умовах спеціального навчання і виховання: не чуючи мови оточуючих, вона не може наслідувати їй і без втручання чуючих дорослих залишається німою. Глуха дитина змушена вдаватися до жестів у сполученні з виразною мімікою обличчя, оскільки вона потребує спілкування і прагне встановити контакт з близькими.

Поступово вона вступає в контакт все з більшим колом людей, в тому числі і глухими; її життєва практика збагачується. Накопичені наочні уявлення і узагальнення виражаються жестами, які, удосконалюючись, все точніше відбивають об'єктивну дійсність.

Жестова мова, яка виникла як засіб спілкування і яка виконує функцію узагальнення явищ оточуючої дійсності, — розвивається, відображаючи успіхи пізнавально-практичної діяльності глухого, вступаючи в складні взаємодії зі словесною мовою, яку дитина засвоює в процесі спеціального навчання.

Маленька глуха дитина, не навчена словесному мовленню, користується невеликим набором жестів.

Раніше за інші з'являється вказівний жест. Людина, яка вказує на предмет, тим самим його називає, позначає. Для позначення частин людського тіла (НІС, РОТ, ОЧІ, ВУХА, РУКИ, НОГИ) нечуючий завжди користується лише вказівними жестами.

Жестові одиниці, що позначають поняття за характерною ознакою, імітують дію. Тобто, для позначення дії застосовується його імітація, наприклад жест ПИСАТИ (*рис. 20*) нагадує процес написання, тому такий жест називається інсценувальним. Цим способом позначаються не лише самі дії, але і предмети, з якими ця дія пов'язана. Так, жестова одиниця НІЖ зображується рухом, який нагадує процес різання — жестом, відповідним дії РІЗАТИ (*рис. 22*) (тобто дією, яка виконується за допомогою цього предмету). Але в жестовій одиниці РІЗАТИ змінюється конфігурація — обидві п'ясті у формі конфігурації.

Жестові одиниці, як і слова за звучанням у вербальній мові, можуть бути подібними чи однаковими за значенням, але відмінність жесту полягає у компонентах жесту, тобто існує синонімічний ряд жестових одиниць. Наводимо приклад інсценувальних жестів МЧАТИ (*рис. 22*) та БІГТИ (*рис. 23*).

Окрім характерних ознак дії в жестовому мовленні існує характеристика позначення якості предмета, де застосовується імітація відчуття. Для даної характеристики притаманні виражальні рухи, до яких належить міміка обличчя і виражальні жести. Наприклад, для позначення якості ПРКИЙ обличчю надається такий вираз, який буває при відчутті чого-небудь гіркого; а для жесту ГИДКИЙ обличчю надається дуже виразна гримаса. На перенісці складки, носо-губні складки різко підняті, рельєфно обмальовуються, кути рота опущені.

Більшість жестових одиниць полісемантична. Характерна ознака та дія можуть бути однаковими, але відмінність у конфігурації та напрямку, наприклад, для позначення дії «витирати» жест ВИТИРАТИ ГАНЧІРКОЮ (*рис. 26а, б*) буде відрізнятися від жесту ВИТИРАТИ ГУМКОЮ (*рис. 27*). Одному слову української мови відповідає кілька жестів. Цю особливість ЖМ прийнято умовно називати полісемією.

Хочемо зазначити, що зміна одного з компонентів жесту (конфігурація, локалізація, рух, напрям) може змінити значення жестової одиниці. Наприклад, при вираженні понять ДАТИ, ВЗЯТИ,

Рис. 20. ПИСАТИ

Рис. 21. НІЖ

*Рис. 22. МЧАТИ
(легка атлетика)*

*Рис. 23. БІГТИ
(на автобус)*

Рис. 24. У ТЕБЕ

Рис. 25. У МЕНЕ

**Рис. 26а. ВИТИРАТИ
ГАНЧІРКОЮ (стіл)**

**Рис. 26б. ВИТИРАТИ
ГАНЧІРКОЮ (дошку)**

Рис. 27. ВИТИРАТИ ГУМКОЮ

спілкування з нею, жестів буде менше, ніж у дитини із сім'ї, в якій схвалювалося прагнення маленької глухої виразити свої потреби і спостереження жестами. В таких сім'ях чуючі стають «співавторами» жестів, які таким чином закріплюються в даній сім'ї і приносяться дитиною в школу. Особливо різко відрізняються жести дітей із сімей з глухими батьками. В цьому випадку до початку навчання у школі дитина володіє великою кількістю жестів та жестових об'єднань, які характерні для «дорослої» мови жестів, з одного боку, а з іншого — цей набір за змістом відповідає нормальному мовленнєвому розвитку.

Процес оволодіння ЖМ маленькими дітьми в родинах нечуючих батьків відбувається відповідно до вікових закономірностей, виявлених при оволодінні СМ чуючими дітьми. Збігаються параметри появи перших слів і жестів, їхня функція, характер помилок тощо. Отже, **повноцінна комунікація за допомогою ЖМ дозволяє глухим дітям з родин нечуючих випереджати у розвитку своїх глухих однолітків, котрі виховуються у сім'ях чуючих батьків.**

ПЛАТИТИ. Жест по-різному буде виглядати залежно від того, чи має людина, яка говорить, на увазі себе чи іншу особу. Наприклад, У ТЕБЕ (рис. 24), У МЕНЕ (рис. 25).

Варто мати на увазі, що рівень розвитку ЖМ у глухих дітей, які лише прийшли в школу, різний. Кількість і характер жестів, якими володіє дитина, залежить від умов її життя до школи, від засобів спілкування, які використовували оточуючі для контакту з нею. У дитини із сім'ї, члени якої прагнули лише до словесного

5.3. ПРОЦЕС ОВОЛОДІННЯ ДИТИНОЮ ЖЕСТОВОЮ МОВОЮ

Дослідження не лише засвідчують схожість етапів розвитку жестової і словесної мов перших трьох років життя, але і доводять важливість ЖМ і жестової комунікації для особистісного і когнітивного розвитку і чуючих, і глухих дітей. Не випадково, що наприкінці ХХ століття заняття ЖМ з чуючими немовлятами придбали і в Європі, і США неймовірну популярність. Результати жестового спілкування з чуючими дітьми свідчать про більш швидше та менш стресове оволодіння дітьми словесною мовою, більш гармонійний особистісний розвиток, сформованих значно раніше комунікативних навичках.

Процес оволодіння глухою дитиною ЖМ можна розділити на наступні етапи:

- долінгвістичний розвиток;
- оволодіння лексиною;
- оволодіння граматикою.

На всіх етапах відбувається також розвиток інтерактивних навичок (навичок взаємодії).

Під **долінгвістичним/домовним розвитком** розуміють багатоканальну комунікацію, широке використання рухів, природних жестів, виразу обличчя. Фактично, це період до появи умовних жестів. В основному, його можна охарактеризувати як жестове белькотіння, яке починається у віці 4 міс. і може завершуватися або в 14 міс., або раніше.

Оволодіння лексиною або жестами, які є умовними символами, починається у віці біля року. Розширення лексичного запасу залежить від індивідуального розвитку дитини. Діти починають комбінувати жести приблизно у 18 міс. Морфологічні відмінності у жестах не з'являються до двох з половиною років.

Оволодіння граматичними категоріями ЖМ з'являється не раніше двох з половиною років. Відмінності між діями, станами та назвами з'являються біля чотирьох років, розвивається узгодження дій; складні дієслівні форми і класифікатори можуть розвиватися і після десяти років.

Для глухих дітей з сімей глухих і для тих дітей, з якими займаються за білінгвальною програмою ранньої допомоги, характерна наступна періодизація, проте, можливі деякі індивідуальні відмінності:

- рухи, природна міміка і жести, вираз обличчя і звуки, гра власними пальчиками;
- жестове белькотіння (4 — 6 міс.);
- дожести — природні, часто неправильні жести, що використовуються в конкретній ситуації;
- етап використання одного жесту (8 — 16 міс.);
- етап використання двох жестів (16 — 24 міс.);
- етап використання трьох жестів (24 — 30 міс.) — початок появи морфології;
- розвиток довших і складніших висловів;
- у 5 — 6 років мають бути наявні основні компоненти мови; завершується, в основному, кінематичний розвиток;
- до 10 — 12 років — складні мовні форми, стилістичні відмінності.

У розвитку **інтерактивних навичок** глухих дітей можна виділити наступну періодизацію:

- перші місяці: зоровий контакт, усмішка;
- 6 міс.: використання виразу обличчя в діалозі;
- до 1 року: інтенсивна взаємодія — погляди, рухи, природні жести, що демонструють наміри;
- 1 — 1,5 — привертає увагу засобом поплескування;
- 1,6 — 1,9 — оволодіння стратегією взаємодії «по черзі» — дивиться на матір і свідомо повторює її поведінку;
- 2 роки — відповідь на непрямі запитання;
- 3 — 4 роки — участь в дискусіях, побудованих на діалозі (взаємодія по черзі);
- з 4 років починає бесіду, дає довгі відповіді, використання нелінгвістичних засобів, соціальний обмін;
- від 5 — 6 років — ставить запитання і вимагає пояснення;
- 9 — 10 років — точні додаткові запитання;

- з 7 років — проявляє ініціативу, пропонує досягати спільних цілей;
- 6 — 10 років — усвідомлений контроль емоцій.

Отже, ЖМ є повноцінною і багатою мовою. Раннє застосування її в спілкуванні з дитиною є гарантом того, що інтелектуальний розвиток глухих дітей йтиме відповідно до вікової періодизації.

5.4. ОСОБЛИВОСТІ ЖЕСТОВОЇ МОВИ ГЛУХИХ

Жестова мова — це самостійна багаторівнева лінгвістична система, яка суттєво відрізняється від будь-якої зі словесних мов. Має своєрідну багату і складну за структурою лексику і граматику, різноманітні засоби вираження думки і аналізу інформації.

Жест є основною значущою (семантичною) одиницею, що має складну структуру.

Якщо слово складається з фонем (літер), то і жест складається з таких компонентів як конфігурація, розташування руки і рух.

Жест — це рух руки (двох рук) і пальців рук. Руки, рухаючись, часто торкаються певним чином обличчя, голови, тулуба, які, таким чином, пасивно беруть участь у жесті.

Жести супроводжуються відповідною мімікою (виразом обличчя). Очевидно, що міміка в процесі жестового спілкування відіграє значно більшу роль, ніж в процесі усного словесного спілкування.

Жест як елемент візуальної мови характеризується такими особливостями:

1. Кожен жест виконується однією або двома руками.
2. Елементом жесту є конфігурація руки.
3. Жест виконується в обмеженому просторі руками того, хто говорить, і може бути розташований вище, нижче, ближче, даліше, правіше, лівіше від умовної точки відліку.
4. При застосуванні жесту одною чи двома руками комбінації фіксованих положень пальців рук і їхніх рухів можуть функціонувати в більшому чи меншому просторі, ніби охоплюючи більший чи менший обсяг.

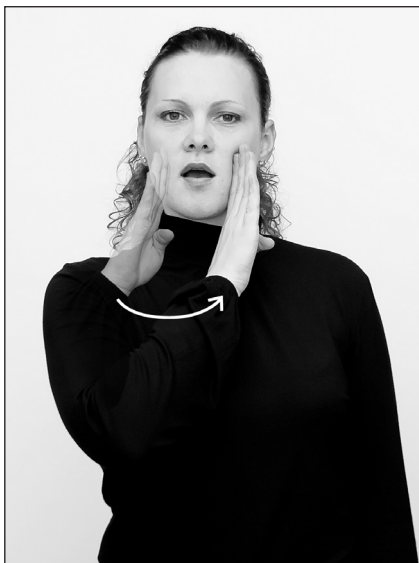
5. Жест, який включає в себе рухи рук, пальців рук, може мати свій темп, напрям.

Для вираження певних відношень у мові використовуються не лише загальноприйняті жести, які виконуються один за одним у часі (лінійний порядок), але і одночасне виконання жестів обома руками, внаслідок чого виникають певні жестові структури.

Пропонуємо жестівник найуживаніших понять (понад 150 одиниць).

Звертаємо увагу на умовні позначення:

- — місце дотику під час виконання жесту;
- — виконання жесту без дотику;
- ~ — імітація хвилястих рухів пальців;
- — повторний рух руки (рук);
- ↔→ — почергові і повторні рухи рук;
- — відповідний напрям руки (рук);
- ↻ — рух руки півколом з одного боку в інший;
- ← — зустрічний рух рук без дотику;
- ~ — хвилястий рух рук у відповідному напрямку;
- ↯ — зигзагоподібний характер руху рук.

МАМА

ТАТО

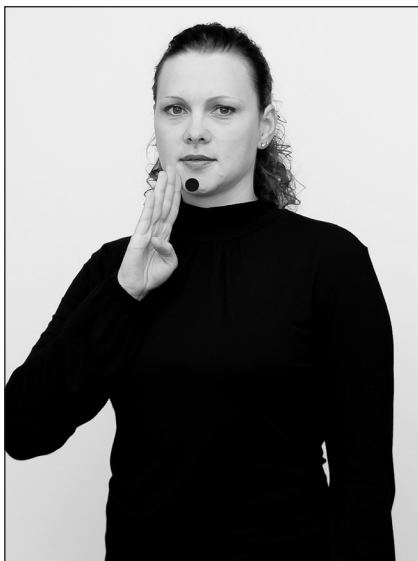
Я

СЕСТРА

БРАТ

ДІВЧИНКА

ХЛОПЧИК

ВЧИТЕЛЬ

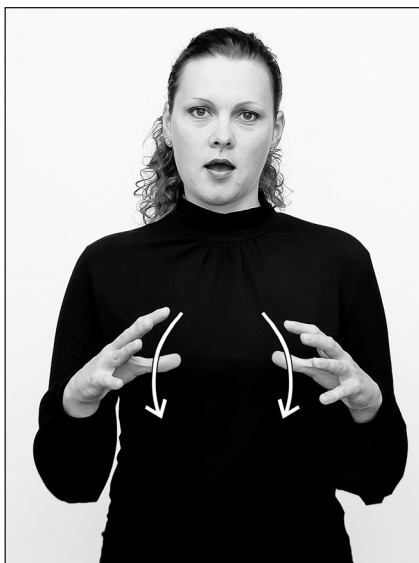
ВИХОВАТЕЛЬ

ЛІКАР

ІГРАШКА

М'ЯЧ

ЛЯЛЬКА

МАШИНКА

КНИЖКА

ЗОШИТ

РУЧКА

ОЛІВЕЦЬ

СЛУХОВИЙ АПАРАТ

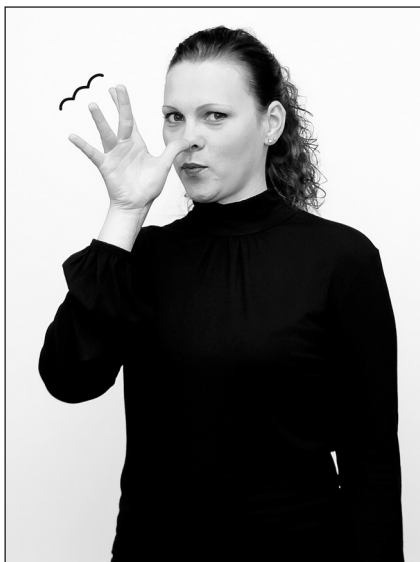
ТЕЛЕВІЗОР

КАЗКА

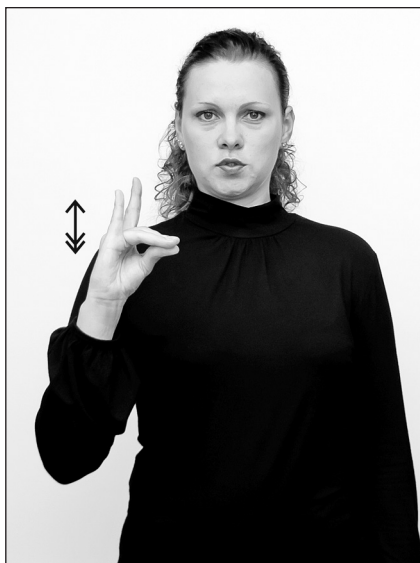
СВЯТО

МУЛЬТФІЛЬМ

СТІЛ

СТІЛЕЦЬ

ЛІЖКО

ВІКНО

ДВЕРІ

ЛАМПА

БУДИНОК

ЦУКЕРКА

ПЕЧИВО

БУЛКА

БУЛКА (варіант)

ХЛІБ

БАТОН

КАРТОПЛЯ

КАПУСТА

МОРКВА

ЦИБУЛЯ

ОГІРОК

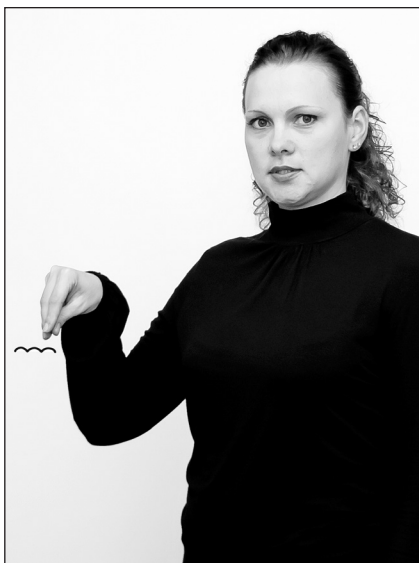
ОГІРОК (варіант)

ПОМІДОР

ГРИБ

СІЛЬ

ЦУКОР

МАСЛО

БАНАН

АПЕЛЬСИН

КАША

КАША (варіант)

ВЕРМІШЕЛЬ

БОРЩ

СУП

ЧАЙ

ЇСТИ

ПИТИ

СПАТИ

МИТИСЯ, КУПАТИСЯ

УМИВАТИСЯ

УМИВАТИСЯ (варіант)

ГУЛЯТИ

ЧИТАТИ

ПИСАТИ

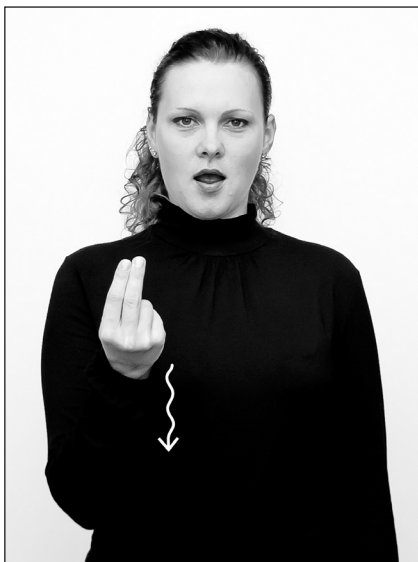
ДУМАТИ

РАХУВАТИ

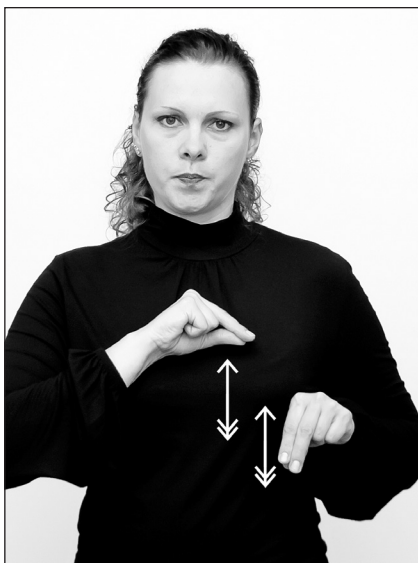
ЗАПИТАТИ

МАЛЮВАТИ

РОБИТИ

ПРАЦЮВАТИ

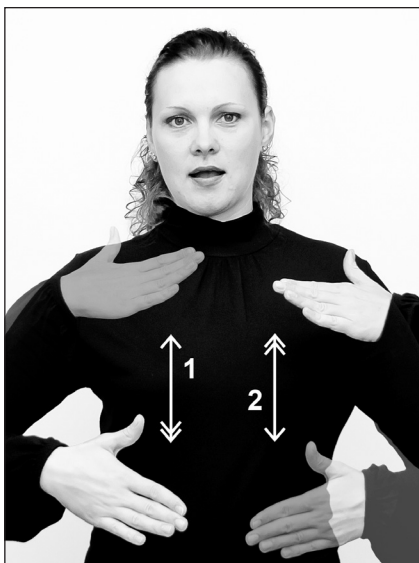
СЛУХАТИ

ЧУТИ

ПОСМІХАТИСЯ

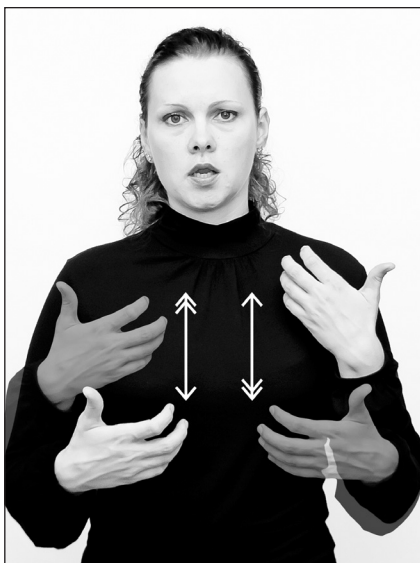
РАДІТИ

ПЛАКАТИ

БОЛИТЬ

ХВИЛЮВАТИСЯ

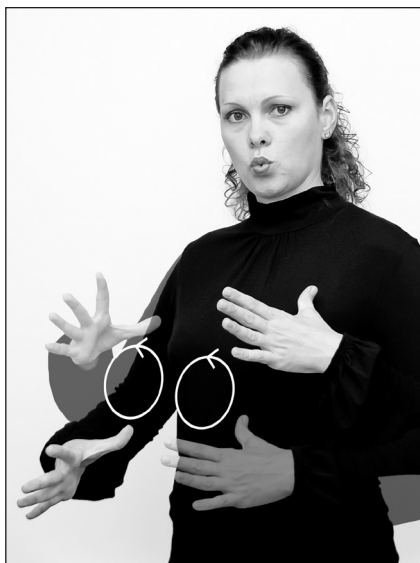
ПЕРЕЖИВАТИ

ОДЯГНУТИСЯ

РОЗДЯГНУТИСЯ

ТРЕНУВАТИСЯ

ГОТУВАТИСЯ

ЗМАГАТИСЯ

ВМІТИ

КРИЧАТИ

ПОЛАМАТИ

ПОКАРАТИ

ПОРВАНИЙ

ЗАПЛАТИТИ

ПОДАРУВАТИ

ПОСПІШАТИ

ДОРОГО

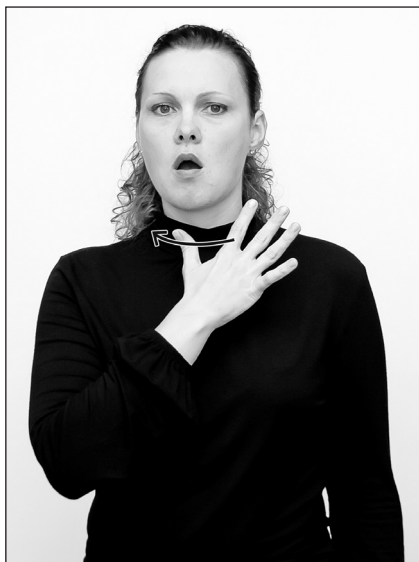
ДЕШЕВО

МАЛО

МАЛО (варіант)

БАГАТО

БАГАТО (варіант)

СВІЙ

ЧУЖИЙ

СПОКІЙНО

ШВИДКО

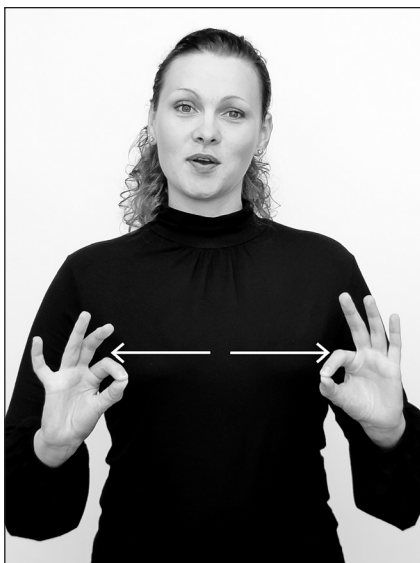
СМАЧНО

ДОБРЕ

ПОГАНО

ЧУДОВО

НОВИЙ

ЧИСТИЙ

БРУДНИЙ

МАЛЕНЬКИЙ

МАЛЕНЬКИЙ (варіант)

ВЕЛИКИЙ

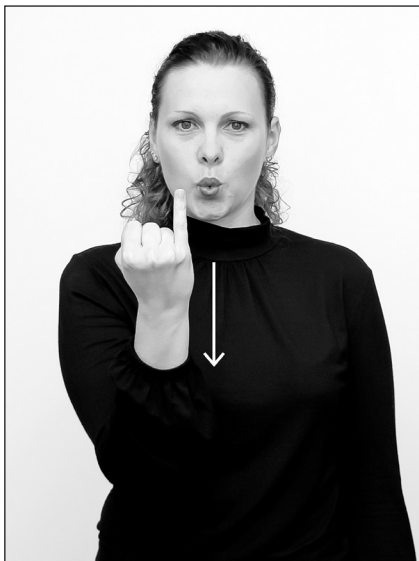
ВУЗЬКИЙ

ШИРОКИЙ

ХУДИЙ

ХУДИЙ (варіант)

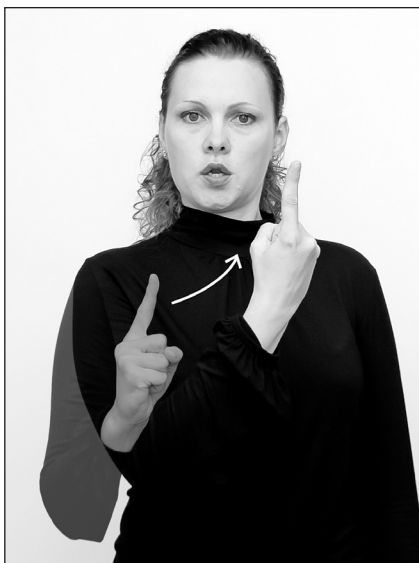
ПОВНИЙ

ТОВСТИЙ

ЗДОРОВИЙ

ПЕРШИЙ

ОСТАННІЙ

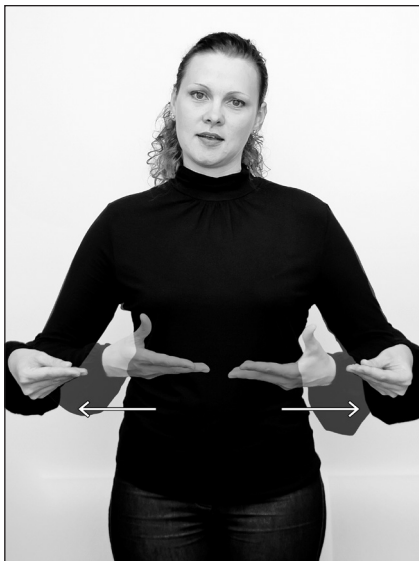
ЛІТО

ОСІНЬ

ЗИМА

ВЕСНА

СОНЦЕ

ДОЩ

ДОЩ (варіант)

СНІГ

ВІТЕР

ТУМАН

ТЕПЛО

ХОЛОДНО

СПЕКА

ДЕРЕВО

ТРАВА

КВІТКА

ПІСОК

ВОДА

НЕ РОЗУМІТИ

НЕ ХОТИТИ

НЕ ХОТІТИ (варіант)

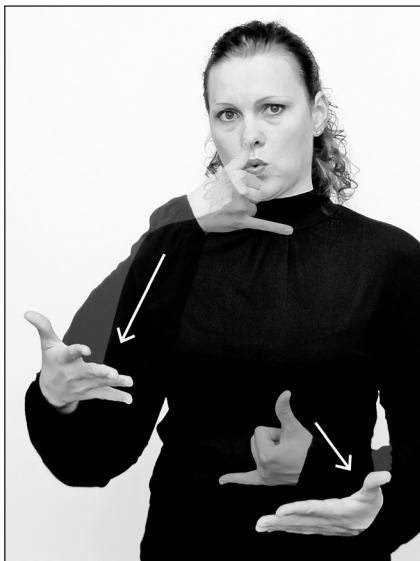
НЕ ТРЕБА

ТРЕБА

НЕ ЗВЕРТАТИ УВАГИ

НЕ МОГТИ

НЕ МАТИ СИЛ, ЗНЕСИЛИТСЯ

НЕНАВИДИТИ

НЕВІДОМО

НЕБЕЗПЕКА

НЕ БУДЕ, НЕ БУДУ

НЕ ДАТИ

НЕ ПУСТИТИ, НЕ ДАТИ

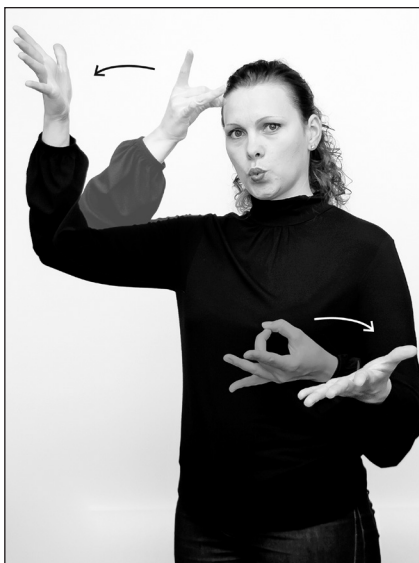
Є

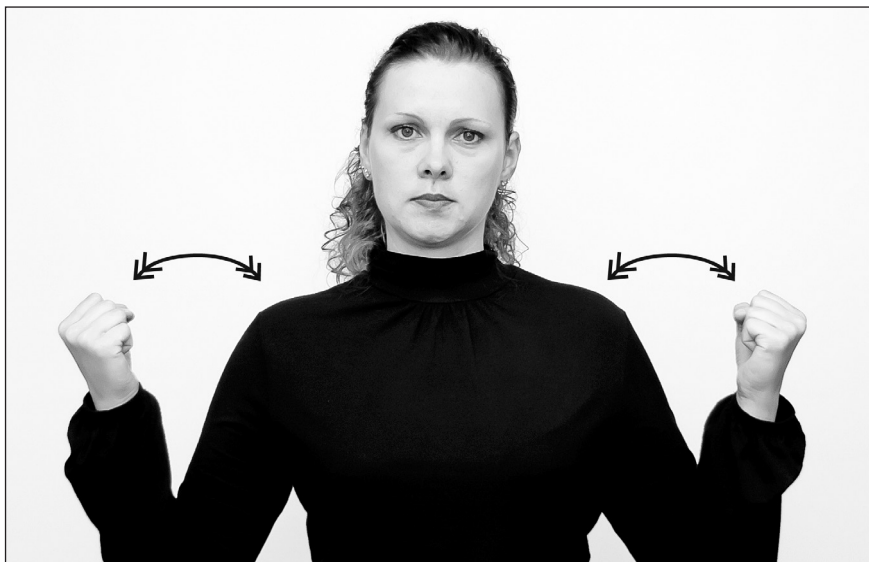
МАТИ

БУДЬ ЛАСКА

КУЛЬТУРА

СПОРТ

ТЕАТР

КІНО